

УДК 007 : 304 : 659.3

ПРО ПОЛІТИЧНІ МЕТАМОРФОЗИ ЄВРОПИ ТА ЇХ ЖИТТЄЗДАТНІСТЬ

НОСОВА Богдана,

канд. наук із соц. комунік., доц.,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут журналістики, вул. Юрія Ілленка, 36/1, м. Київ, 04119, Україна, e-mail: bogdana.nosova@gmail.com.

«Нова політика Європи: десять років політичних криз» – це історична публіцистика нідерландського дослідника Луука ван Мідделаара¹, який працював помічником і спічрайтером першого президента Європейської ради Германа ван Ромпея. Це актуальне дослідження антикризової комунікації лідерів Європейського Союзу перегукується з глобальними подіями сьогодення. Окремий підрозділ містить сучасний український контекст. Видання зацікавить студентів, аспірантів, дослідників, а також фахівців з міжнародної та політичної журналістики, урядових та стратегічних комунікацій.

Коли світ огорнула ковідна пауза, мережева ностальгійна маленька проза наповнилася натяками про «викрадення Європи». Бралось до уваги тільки словосполучення, алегорично накладене на неможливість забеганок: випити кави у Відні чи розважитися в Амстердамі. Тут не випадає розводитися про різні інтерпретації міфічних сюжетів, але чомусь мистецьке «Викрадення Європи» асоціюється в мене із пригодницьким і щасливим коханням. Може, це з поваги до давніх вражень від знаменитої фрески з Помпеї та від одного з пізніших відображень цієї історії італійським художником, що побачила у венеційській Галереї академії: красива дівчина Європа на могутньому бикові. І ст. н.е. і такий динамізм у сюжетно спокійній композиції. А назва «Викрадення Європи», на мій погляд, більше пасує багатопігурній картині Джованні Баттіста Тьєполо.

Щодо глобальних подій початку XXI ст., мотивом алегорій на межі з метафорою обрала б вислів історика Нормана Дейвіса: «...Європа відбилася від глузду». Він писав так про європейське затьмарення між двома світовими війнами у праці «Європа. Історія» [1, с. 925]. Якимось надто резонує з сучасністю тодішній причинно-на-

¹ Луук ван Мідделаар. Нова політика Європи: десять років політичних криз / пер. з англ. Олексія Панича. Київ : Дух і літера, 2021. 408 с.

слідковий зв’язок, сформульований британським істориком: «У сфері моралі слід відзначити різкий контраст між матеріальним розвитком європейської цивілізації і страшним спадом на шкалі політичних і духовних вартостей» [1, с. 927]. Такі характеристики свідчать про те, що європейська спільнота поводитися не завжди відповідно до обставин, не зразково. Про нищівні катастрофи, викривлене сприйняття цінностей можна прочитати й у праці Тімоті Снайдера «Криваві землі: Європа між Гітлером і Сталінін». Погоджуючись із його висловом про те, що завжди «історію відкривають заново і розуміють по-новому» [2], хочу розповісти про книгу Луука ван Міделлаара «Нова політика Європи: десять років політичних криз». Вона не схожа на «Шлях до несвободи. Росія, Європа, Америка» Тімоті Снайдера, що з’явилася українською в 2020 році. Але це по-новому відображена історія чотирьох європейських потрясінь: фінансова криза та грецьке випробування євро, наплив біженців у ЄС, Україна між Москвою і Брюсселем (на думку ван Міделлаара, «від 2014 року Україна стала жертвою цих двох дискурсів – лицемірства із заплющеними очима та брутального насильства» [3, с. 8]), Brexit і вибори Трампа в США як «досягнення» британських і американських виборців.

Луук ван Міделлаар розповів про чотири великі європейські кризи, спираючись на документи, не уникаючи характеристик європейських лідерів, описуючи роль міжнародних інституцій та акцентуючи на геополітичних подіях, що трапилися на початку ХХІ ст. Попри вправно написані й орієнтовані на читачів передмови, традиційні подяки на початку, академічний покажчик і примітки як посилання на першоджерела, книга містить цікавий формат: щось на зразок модернізованої драми, але розтягнутої у часі, значно довшої за шекспірівські трагедії. Хоч формально текст виглядає як історична розповідь – частково іронічна, із майстерно вжитими метафорами й порівняннями.

Спрощуючи характеристики європейських інституцій при доланні криз, Луук ван Міделлаар використовує часом театральну лексику та придумує три драматургічні стилі для політичного євротeatру: «залаштункова деполітизація, сценічна парламентаризація та сценічні саміти», що «не обов’язково виливаються в логічно послідовну виставу» [3, с. 33]. Перелік дійових осіб та текст прологу дають можливість осягнути структуру Європейського Союзу. Це корисно і практично для всіх, хто плуває функції Європейської комісії і Європейської ради, коли й для чого вони створені. Нідерландський історик трохи не виразно пояснює, «хто править у Європі: загальноєвропейські інституції чи національні столиці?» [3, с. 34]. На його погляд, ця дихотомія оманлива. Ключовим у цьому сюжеті є графічно візуалізована категоризація системи правління, що постає під час криз. Загалом же, за твердженням історика, «предметом цієї книги є європейська політика подій із її суперечками, невдачами та конфліктами» [3, с. 43].

Теоретичні міркування автора не завжди чіткі й переконливі, але вдало доповнені подробицями позалаштункових інтриг, що передують ухваленню відповідальних рішень дієвцями ЄС. Такі приклади викликають не лише зацікавлення читачів: хто ж врешті-решт править ЄС, а й дають політичне пояснення того, як європейська система правил, сформованих під лідера, змушена співіснувати з політикою подій, «не маючи належних інструментів впливу» [3, с. 41]. Зокрема, дуже динамічною є оповідь про те, як керівники держав, членів ЄС, під егідою Європейської ради виробляли спільну політичну відповідальність, що й була політикою подій у збереженні євро.

Попри подробиці врегулювання фінансової кризи, що загрожувала руйнуванням євро, нестабільністю ринків, ризикованими економічними втратами Греції, Ірландії, Іспанії, цікавими є описи ван Міделлааром комунікаційного супроводу всіх важливих рішень інституцій ЄС у цей час. Його відвертість вражає і стає закликком не повторювати таких провальних комунікацій з пресою. Він акцентує на невдалому оприлюдненні важливих рішень європейськими лідерами, говорить про їхнє непе-

реконливе «промовляння перед публікою» в той час, «коли лідери вперше спільно визнали, що для забезпечення стабільності валюти потрібна політика подій – саме тоді увиразнилася важливість переконливої комунікації з публікою» [3, с. 60].

Текст книги наповнений різними епізодами з пресконференцій лідерів держав та інституцій ЄС. У такий спосіб автор нагадує, як на політику ЄС гостро реагують медіа. Особливо виділяється випадок зі спільної пресконференції канцлерки Німеччини Ангели Меркель і президента Франції Ніколя Саркозі. Відповідаючи на запитання про реформи Сільвіо Берлусконі в Італії, вони мимоволі не приховали від аудиторії почергових посмішок, що дало знак – «колеги Берлусконі не довіряли йому» [3, с. 80]. Історик, коментуючи це, не стримує власні емоції, але делікатно розгортає експресію подій навколо Сільвіо Берлусконі – останнього прем'єр-міністра в ЄС, який став жертвою кризи євро.

Публічну комунікацію європейських лідерів автор часто інтерпретує критично, але зауважує на їхньому вмінні вибирати ті меседжі, які переконують публіку у «слухності прийнятих рішень». Справді, це велика майстерність імпровізувати на публіку так, щоб утворився баланс розуміння дій лідерів. «Європейська публіка віддавна була чутливою до історій, які посилаються на цінності та чесноти, успадковані з християнських, гуманістичних, класичних, традиційних чи інших джерел», – стверджує Луук ван Міделлаар [3, с. 99].

Завдяки сповідуванню перелічених чеснот відбувалася європеїзація Центральної і Східної Європи – вважає історик. Він образно розповідає про суть зовнішньої політики ЄС «у посткомуністичному кліматі Європи», що магнетично вабив інші країни, а Романо Проді, тодішній президент Єврокомісії, вважав, що це буде «ширша Європа», із «політикою сусідства» [3, с. 102–103]. Однак, як стверджує автор, із різних причин приз (приєднання до ЄС) очікував не всіх. Динамічний прогрес і цивілізованість держав спільноти межували з бюрократизмом міжнародних інституцій, де «стратегічна безтурботність йшла пліч-о-пліч з геополітичною бездіяльністю» [3, с. 105]. Історик частково не поділяє повільність інституцій ЄС в ухваленні стратегічних рішень щодо припинення російської агресії та звільнення захоплених українських територій у Луганській та Донецькій областях, анексії Криму. Не забуває він також згадати, як Париж і Берлін виступили проти вступу Грузії та України до Альянсу, як євросоюзівські дипломати повторювали «езуїтську формулу», за якою ховалися гальмівні процеси, а сама формула звучала дещо лицемірно: «Ми визнаємо ваші європейські прагнення» [3, с. 113]. Луук ван Міделлаар, структуруючи події як чотири ключові моменти української історії у ХХІ ст., вважає визначальними саміт у Вільнюсі, Євромайдан у Києві, експансію Російською Федерацією територій України, перемовини лідерів ЄС про стримування збройного конфлікту. Коментуючи подробиці залаштункової поведінки очільників держав та чиновників ЄС, він вдається до метафоричних порівнянь, іронії у критичних оцінках. Шукає, але так і не знаходить повної логічної відповіді на запитання: чи самостійна у своїх рішеннях Європа, чи все ж вона є «затиснутою між Америкою і Росією»? [3, с. 112].

На мій погляд, розділ «Перемовини: українська криза» написаний під гаслом: «Конфлікт із Москвою стосується місця України в континентальному устрої, а також того, чи вона колись стане членом Євросоюзу, а отже, стосується зовнішнього кордону та ідентичності Євросоюзу» [3, с. 109]. Історик оперує доступними йому матеріалами й документами, що створювалися та затверджувалися в керівних органах ЄС, враженнями від перемовин, дипломатичних зустрічей, самітів, учасником яких він був як помічник першого президента Європейської ради Германа ван Ромпея. Така фактологічна деталізація позбавляє книгу одноманітності, трафаретності, а також пояснює появу хибних аспектів Мінських домовленостей, що проявилися у пропозиціях змін до Конституції України та виборів на окупованих територіях. Посилаючись на думку Ангели Меркель, він пише, що «Захід не мав волі до виграшу,

а Росія не воліла програвати» [3, с. 126]. І якщо в наративних тлумаченнях Луука ван Міделлаара натрапляємо на риторику, властиву російським медіа, то це наслідок відставання української інтерпретації російської агресії в англomовному світі.

Деякі визначення, як-от «війна між Україною і Росією», залишаються у площині сприйняття їх автором. Не Україна її розпочала, не існувало провокацій з української сторони. Є ще в його тексті формулювання «проросійські повстанці», «українська громадянська війна», «конфлікт в Україні». Заплутаними є міркування ван Міделлаара про «культурний розлом», «розділові лінії» між «україномовними та російськомовними мешканцями», а також про те, що «українське населення розривалося між бажанням бути частиною сучасної Європи та бажанням зберегти старі зв'язки з Росією» [3, с. 114]. Такі узагальнення, мабуть, з'явилися в тексті через брак нешаблонної інформації про український дискурс, незнання результатів соціологічних досліджень про формування українських національних інтересів, відсутність на Заході наукового сучасного трактування подій в Україні, що стосувалися європейської та євроатлантичної інтеграції. Загалом же позитивно, що історик відважно пише про інтереси Європи й Америки в оцінках воєнних дій РФ на східному кордоні України, а також анексії Росією Криму. На його думку, «мир вимагав компромісу: не лише припинення вогню між протиборчими сторонами, а й засадничого довгострокового компромісу між Європою та Америкою, з одного боку, та Росією, з іншого боку, про архітектуру безпеки на континенті» [3, с. 126]. Коли пишуться ці рядки про цікаву книгу ван Міделлаара, корисну для вивчення журналістами й політиками, триває восьмий рік російсько-української війни (термін вживаний українськими медіа). Одна з причин її затяжного трагізму для українців прочитується у висновку історика: «Ми, європейці, граємо не задля перемоги, а задля мінімізації втрат» [3, с. 132].

Щодо розділу про нову організацію роботи з припливом мігрантів, то тут ван Міделлаар залишається послідовним в обраній стратегії – показати політичних лідерів та європейські уряди, не приховуючи проблем і суперечностей. Його висновок: «Немає відкритих внутрішніх кордонів без спільної турботи про всі аспекти спільного зовнішнього кордону: безпека та відповідальність» [3, с. 162]. Подробиці розв'язання проблем мігрантів, що їх оприлюднив історик, свідчать про те, що уряди деяких європейських країн діють в інтересах власних суспільств, не дотримуючись правил і законів. Імпровізовані рішення, навіть хабарі – усе йде в хід, коли вирішують змінити логістику для мігрантів. У таких випадках, стверджує автор, брусельські інституції тримаються осторонь [3, с. 149]. Хоча укладання угоди між Туреччиною і ЄС сприяло розв'язанню міграційної кризи в Європейському союзі. Цей документ критикували медіа. Але завдяки йому вдалося вирівняти європейську міграційну політику та заспокоїти хаотичні виступи громадян країн-членів Євросоюзу як проти біженців, так і на їхній захист. В усій епопеї подолання кризи біженців Луук ван Міделлаар виділяє провідну роль Ангели Меркель, що діяла від імені ЄС, не забуваючи про інтереси громадян Німеччини. Першість в ухваленні рішень належала канцлерці й за інших кризових обставин. Про це автор нагадує постійно, нагороджуючи її епітетами про державну мудрість, стратегічне терпіння. Особливі характеристики отримує вона й після того, як на мюнхенській конференції у 2015 р. «перехопила ініціативу» й виголосила промову, щоб не надавати українцям покращеної зброї [3, с. 124].

Розповідь про Brexit та реакцію на нього в інституціях ЄС виглядає дуже емоційною й динамічною. Очевидно, що так діяли й політики. Ними керувала відповідальність за тих, хто залишався в ЄС. Вихід із Євросоюзу Великої Британії, «другої за потужністю економіки Європи, провідної військової та дипломатичної сили, поборника внутрішнього ринку, країни з дванадцятьма відсотками населення ЄС, означав, що всередині Союзу зміниться баланс сил і це ще більше увиразнить перевагу

Німеччини», – наголошує історик [3, с. 166]. Луук ван Мідделаар часто використовує в подієвому описі метафору, особливо, коли йдеться про «розмаїття стратегічних інтересів», що з'явилися після Brexit – «удару для Європи» [3, с. 168]. А також про ті почуття, що «буяли на сцені та за сценою», бо кожен із дівців «найменше хоче програти битву». Тому ван Мідделаар робить висновок: «Поки Союз хитався на краю прірви, його рятівники інколи гризлися як коти з собаками» [3, с. 202]. На мій погляд, такі мовні пасажі – це не прикрашання тексту заради сприйняття. В автора спрацьовує володіння сучасною європейською методологією історичного наративу, що властивий також і деяким українським дослідникам. Рефлексує на теми складних, а часом стрімких перемовин щодо Brexit, історик метафорично поєднує свій лаконічний коментар та подію або факт, що відбулися. До слова, його текст міг би ілюструвати теорію Войцеха Вжосека про історичне мислення та його роль при вивченні «подієвої історії», що може здійснюватися з використанням знань про процеси, а не про події [4, с. 174–175].

У книжці Луука ван Мідделаара є послідовний аналіз опозиційних партій щодо їх ставлення до ЄС. Йдеться не лише про Партію незалежності Сполученого Королівства, а й про опозиційні праві – Альтернативу для Німеччини, голландську Партію свободи, італійську Лігу Півночі, французький Національний фронт з Марін Ле Пен, ультраліву грецьку СИРІЗА, іспанську Подемос. Також про політиків-популістів із Франції, Угорщини. Розглядаючи роль опозиційних рухів як частину нової політики відкритості в Європі, історик звертає увагу на результати виборів у ЄС в 2019 році: «На сцену вийшов новий склад акторів, а нові голоси опозиції ще мають домогтися, щоб їх почули» [3, с. 349].

Попри всю сейсмічну силу криз, історик завершує свій європейський наратив непохитною вірою в європейську єдність, а також акцентує на завданні для ЗМІ «незалежних у своїй ролі форматорів цієї публічної царини: поєднати громади та політиків» [3, с. 349].

Модель написання «Нової політики Європи» відрізняється від дослідження Європейського Союзу Мілади Анни Вахудової, публіцистики Томаса Венцлови, Леонідаса Донскіса, політичної есеїстики Умберто Еко. Інтелектуальні рефлексії Луука ван Мідделаара привертають увагу тематикою: російської війни на українських територіях, анексії Росією Криму – усе це розглядається в геополітичному та європейському безпековому контекстах. Політичні виклики, загрози війни з боку ядерної держави, гібридне розмивання західних цінностей, на думку автора, не зломали єдність Європи. До речі, європарламентар Леонідас Донскіс писав і повторював: «Захід може вплинути на Росію, але він її не змінить» [5, с. 34]. Такий лейтмотив простежується і в книзі Луука ван Мідделаара. Це дає підстави глибше замислитися про європейське майбутнє України в обрисах мінливого ХХІ ст. Попри часом драматичний євросоюзівський безлад, є багато цінностей, є свобода, є демократія, які заслуговують на повагу і прагнення наслідувати.

1. Дейвіс Н. Європа: Історія. Київ : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2001. 1463 с.
2. Цюпин Б. Тімоті Снайдер: «Янукович заперечує Голодомор як акцію, спрямовану проти українців. Але це було саме так». Історична правда. 2010. 25 жовт. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2010/10/25/1079/>
3. Ван Мідделаар Л. Нова політика Європи: десять років політичних криз. Київ : Дух і літера, 2021. 408 с.
4. Вжосек В. Історія – Культура – Метафора. Постанова неklasичної історіографії; Про історичне мислення. Київ : Ніка-Центр, 2012. 296 с.
5. Венцлова Т., Донскіс Л. Передчуття і пророцтва Східної Європи. Київ : Дух і літера, 2016. 120 с.